

על ספר 'חוט שני' הלכות טבילת כלים

פתיחה

חידושים

'נראה'

צורת הכתיבה

מקורות הדברים

בירור המציאות

תורת החזו"א

פתיחה

לכרך האחרון מסדרת 'חוט שני' מאת הגאון רבי ניסים קרליץ שליט"א זכינו בתשע"ז. הספר כולל "הלכות טבילת כלים, וענינים בהלכות דגים, ונוסף עליו מהלכות טומאת כהנים, משקין שנתגלו ושאר עניני סכנה, והלכות בל תשחית". ספרי חוט שני נכתבים ונערכים מזה שנים רבות ע"י הרה"ג חיים אריה הוכמן ע"פ שיעורי הגר"נ, והגר"נ עובר על הדברים לפני פרסומם (על הכרך הנוכחי עבר הגרמ"מ לובין).

חידושים

אופיו המיוחד של הספר הוא בלי ספק הפשטות, המשקפת את אופן הגדת הדברים ע"י הגאון שליט"א בעצמו, וכל מי ששמע לקחו ויקרא את הספר יראה את בעל השמועה עומד לנגדו. יש בכך ניגוד גמור לצורת הכתיבה וההגדה של רבו החזו"א, שהיא מסובכת הרבה יותר. הפשטות היא צורה ונטייה, אבל בוודאי שאין הכוונה לומר שהיא באה במקום עומק, אלא שגם כאשר הגר"נ יורד לעומקה של סוגיא הוא מרצה את הדברים בפשטות יתירה, באופן שהדברים עולים מתוך המקורות הראשונים כפשטן, בלי שום עיקולי ופשוטי. לכן אנו מוצאים בין הדברים חידושים גדולים המובלעים בכתביה הפשוטה לכאורה, כאשר ההבנה הפשוטה של הגדרת הדין מביאה לחידושים הלכה ולמעשה.

א. כך למשל בעמ' טז נוטה הגר"נ להבין מתוך לשון השו"ע "הקונה מנכרי כלי סעודה צריך להטבילם" שהוא חיוב עצמי אפילו אינו רוצה לאכול בהם עכשיו, וכן

גם מלשון הרשב"א "הכלים האסורים במה יהיה הכשיר... מטבילן והם טהורים", ומסיק מזה שגם אם קונה מגוי כלי פסח באמצע השנה צריך להטבילן מיד, אלא שאינו כדחיית ברית מילה שבכל יום ויום מבטל עשה, משום דהתם "ל דהלילות מפסיקות, מה שא"כ בהטבלת כלים שחיובה בימים ובלילות.

אבל לכאורה נראה דזהו מן המקומות שפשט לשון השו"ע אינו מבטא את פשט הדברים, שהרי הטבילה היא הכשר שימוש בכלי ותו לא, ומהיכי תיתי שיהיה עניין עצמי להטביל בהשהיית הכלי בבית ישראל? הרשב"א והשו"ע לא הוצרכו לפרש שהלוקח כלים לוקח כדי להשתמש בהם. ומה כל זה שייך למילה שכאשר הגיע זמנה הוא ערל כל רגע ורגע (וכמ"ש ראב"ה פסחים ס' תסד: "נ"ל דלא הוי כמו תיקו דאיסורא, שאין כאן איסורא, ולשאר מצוות שהן חובה עליו לא דמי... הלכך לא בעי טבילה"). אמנם מסיים חו"ש דהחזו"א אמר שצריך (ובסוגריים נכתב במקום שצריך "שיש") להטבילן מיד, אבל הלא כבר כתב מהרש"ל ביש"ש ביצה פ"ב, ומובא בא"ר ובפמ"ג או"ח ס' שכג, ששייך חשש תקלה בשהות¹, ומן הסתם כעין זה כוונת החזו"א, ואין זו ראייה לעצם חיוב הטבילה מן התורה (וכן הוכיח בחידושים וביאורים ס' יב מדאמרו יכול יצטרכו הערב שמש, הרי שהטבילה היא לשימוש, דאי למצות טבילה מה שייך הערב שמש).

ב. חידוש נוסף בדין טבילת כלים: הגר"נ מבין בפשטות (עמ' כח) דגם בכלים צריך להיות דין עיון מן התורה שאין בהם דבר החוצץ, כמו שיש בטבילת טמא שצריך לעיין בגופו עובר לטבילה. וכתב דאולי סתם כלים חדשים בחזקת נקיים, ולכן אין המנהג לעיין בהם. והתירוץ נראה דחוק, דהלא הטבילה עיקרה בכלים שאינם חדשים כמו כלי מדין. וגם אינו מובן מה הוצרך לחדש דין עיון בטבילת כלים הניקחים מן הנכרי, ולא בכל כלי טמא שמתבילין אותו שלא הוזכר כלל הצורך בעיון. והחילוק פשוט, דבגוף האדם מצוי טובא שמסתבך שיער או לכלוך וכד', ואילו בכלים אין סתמא כזה (ובכלים בעייתיים מן הסתם אפילו אם אין דין עיון חשיב הכלי ספק טהור עד שיבורר שלא היה בו דבר החוצץ, ולפי העניין יתכן שיהיה סתמו טמא אם לא תיקן לפני הטבילה את הצריך תיקון והפרדה כדי שלא יחצוץ).

ג. בעמ' ל מחדש הגר"נ שמה שמקילים ע"פ מהרי"ל דיסקין להוציא את הנוזלים מהבקבוק הנקנה מהגוי גם בלי טבילה, צ"ע מה הדין כאשר הבקבוק סגור בפקק, מכיון שכל פעם שסוגר את הפקק גורם לכך שאם ישכיבו את הבקבוק או הצנצנת ייגרם שימוש חדש של הכנסת הנוזלים לבקבוק, ואין כאן רק הוצאת נוזלים חד פעמית. ולכאורה זוהי

1 ובזמננו מצויה תקלה לאידך גיסא, שאין לו שום צורך בכלי ולא ישתמש בו לעולם, ובוה נראה מדברי חוט שני עמ' יח-יט שאם אין דעתו להשתמש בו אינו יכול לברך, כמו שוחט במהה ואין דעתו לאוכלה. ולכאורה נראה דסגי שיש אפשרות רחוקה שישתמש כדי שיוכל לברך. אבל המקבל מתנה מכל מיני כלים שאין בהם שום שימוש, והוא מצניעה מאיזה טעם או כדי ליתנה לאחר בהזדמנות, אפשר שלא יברך.

סברא גדולה ופשוטה עד מאוד, ואיך כולי עלמא מקילין בזה במיצים, קפה, ריבה, וכד'?

וליישב מנהג העולם שמקילים גם בזה, יש לומר שהפקק נחשב טפל לגבי הבקבוק, וכל עוד השימוש בו אינו עצמאי נחשב רק כמוציא מן הבקבוק². מצד שני מחדש שם הגר"נ (עמ' לא) לקולא שאכילה מצלחת נחשבת הורקה, כמו בצנצנת, ולכאורה אינו דומה, שאין הצלחת כלי איכסון שמוציאים ממנו ודיו, אלא מסתפקים ממנה כף אחר כף, וחשיב שימוש ולא הוצאה, שמשתמש במציאותה לאחוז לו את האוכל ולהאכילו, ולכאורה אין להקל בזה³.

ד. עוד תמיהה פשוטה מאוד על מנהג העולם באה בחו"ש (עמ' לא), איך מותר להחזיר בקבוקים למפעל תמורת דמי הפקדון, כי לכאורה למפעל אסור להשתמש בבקבוקים ממוחזרים, שהרי אין זה כלי סחורה אלא כלי סעודה, שממלאים אותו כדי שיעדו בו. ולפי חידוש זה אסור למחזור בקבוקים משום לפני עיוור של המפעל, וכנודע הרבה ארגוני צדקה מתפרנסים מזה. ואולי הם סומכים על זה שהמילוי אינו בהכרח לישראל, ואפשר שנכרי יקנה את הבקבוק המלא, וממילא לא חשיב כלי סעודה של ישראל. והשאלה טובה מן התשובה.

נראה'

בספר באים הרבה חידושים באופן של הרצאת דברים פשוטה בלי נימוק, לפעמים מדובר בדברים פשוטים שאכן אין צריך להסבירם, כמו הדין שקומקום נשלף אין צריך לטבול את הבסיס שלו (עמ' נה), ולפעמים הדברים צריכים פירוש במאי קא מיירי.

ה. "כלי שקנו בשדה תעופה השייך למדינה של עכו"ם, והחננויות שם ג"כ שייך להם, צריך לטבול בברכה, דאף אם יש איזה מניית לישראל מ"מ מיקרי שהוא בבעלות עכו"ם" (עמ' כ). והדברים סתומים כברייתא שצריכה אוקימתא דאמוראי,

2 ועי' בחו"ש עמ' לח שדן אם הטובל כלי עם המכסה יברך על טבילת כלי משום שהכל אחד, או על טבילת כלים, ונוטה לברך ברבים. ולכאורה צ"ע לדון את המכסה בתור כלי, אפילו מכסה שעשייתו נחשבת עושה כלי לעניין שבת (בפקק הרי נחלקו הדעות), כי סו"ס יש כאן שני חלקים של כלי אחד, וכמו כל כלי מתפרק, כגון שאפשר לפרק את הידית שלו, והרי אין למכסה שום שימוש זולתי התאמתו לקופסא ושימוש יחד עמה. מיהו בשבת קטו, א ונפסק בחו"מ סי' צו איתא דכלי העשוי משני חלקים, כגון מספריים שמכינים בהם אוכל, החובלו עובר בשני לאוין, וברש"י שבת שם נראה שהוא משום שעשוין פרקים (ולכן נקראו זוג), וכל אחד יכול לשמש כסכין בפני עצמו. ואולי גם שם יש לימוד מיוחד כמו ריחיים ורכב, שכשחובל אחד מהם כבר מונעו ממלאכת אוכל נפש.

3 ושם חושש הגר"נ ללפני עיוור כשאוכל בכלי של ישראל גם אם אין החיוב על האוכל, כגון בקיוסק או מסעדה או מלון של ישראל. ואף דהאוכל שם אינו עובר איסור, שאינו אלא מריק את הכלי, וכשממלאים לו הוא איסור, וי"ל טפי מזה שכשהמילוי הוא לפי בקשתו אין ע"ז שם הורקה אלא זהו כל שימוש.

אי במניות שיש להם זכות הצבעה - הלא פסק לעיל שיטבול בלא ברכה, ואי במניות שאין להם זכות הצבעה - מאי איריא שדה תעופה, והא תני ליה רישא שמניות שאין להם זכות הצבעה אינן כלום. וכנראה מעשה שהיה כך היה, שנשאל בשדה תעופה, והקורא עומד ותמה.

ו. לעניין תרמוס, כך נכתב בחו"ש: "טרמוס הוי שפיר כלי סעודה, דלא גרע מקדירה שמתקנת המאכל, ה"ה טרמוס ששומר על תיקון המאכל" (עמ' כב). ואינו מובן מה צריך לתיקון המאכל, הלא כל בקבוק שמוזגים ממנו מים לשתיה חייב מצד זה, וגם אם אינו מתקן המאכל. וכן בעמ' כג סע' לא דתבניות של גלידה צריך לטבול דאף תשמישו בצונן חייב טבילה, ואינו מובן מה הוצרך לגלידה, ומאי שנא מכל כוס או צלחת שתשמישם בצונן. ואפשר דמעשה שהיה כך היה.

ז. עוד תני סתמא: "קטן שהולך להטביל כלי ומביא פתק חתום ע"י אדם גדול שראה שטבל כהוגן שפיר דמי" (עמ' נד), ובאמת הט"ז יו"ד סי' א ס"ק טו כתב דקטן נאמן כדחזינן דשחוט לפניך, ולפי זה יהיה נאמן כשרואים שהכלים רטובים. אבל בלא זה לא נתבאר דין הפתק והחתימה, הרי אין לזה דין עדות, וחזינן דסמכינן על גילוי מילתא בעלמא (ויל"ע בכלים שצריכים לדקדק בהם להוציא מדבקות או להפריד חציצות וכדו', ובפרט במקואות דידן שעמוקים ואין גישה לתחתיתם דאיכא מירתת שיפול הכלי ויטבע), ובאמת הגר"ז סי' א סע' מב כתב דלפי העניין אפשר לסמוך על קטן. והוא סייעתא לדין הפתק (ובלא"ה יש קולא בקטן שהוא בידו כריב"ש תשובה רמ"ה, מג"א סי' תלז ס"ק ח ועוד).

צורת הכתיבה

ח. הרבה אפשר לדקדק בצורה שנכתבת ההלכה בחו"ש. למשל בעמ' כ נכתב דברוב נכרים יש לטבול בברכה, ובשעה"צ אות כה נכתב: אם אין ידועים המפעלים וכו' לכאורה הוי קבוע. ע"כ. מזה משמע דאם הוי קבוע לא יברך. אמנם לפי דעת החזו"א (דמאי ד, ב, ומובא לעיל בחו"ש שם), גם אם הוי קבוע אפשר דאין להקל משום דחשיב דשיל"מ, ולכאורה כשמחמירין מצד דשיל"מ דספיקו לחומרא צריך ג"כ לברך שכך הדין דרבנן שצריכים להחמיר, וא"כ גם בקבוע יברך. ואולי משום דהחזו"א נקט לשון אפשר מ"מ לא יברך, והלשון סתומה משום שהדין סתום.

ט. עוד לעניין צורת הכתיבה: בעמ' כב נפסק שמגש שתחת הנרות אינו צריך טבילה, ואף שהיצרן מתכוין שיהיה מגש של אוכל, מ"מ דבר שעשוי למכירה תלוי ברצון הקונה. ע"כ. משמע שדבר שלא נעשה למכירה, כגון מגש ששימש אצל גוי בפועל לאוכל אלא שהישראל רוצה להשתמש בו לנירות, צריך טבילה. וצ"ע מהיכי תיתי, כל שהישראל אינו משתמש לאוכל לשם מה יטבול? וכי מי שמשתמש בסיר

בישול הנקנה מהגוי לצורך עציץ צריך לטבול אותו? ומבואר ברמ"א סע' ח שהלוקח סכין מנכרי לחתוך קלפים אינו צריך לטבולו, משמע אפילו הנכרי השתמש בו לחתוך מאכלים, וכמבואר בש"ך ס"ק יז⁴.

י. ולפעמים נראה שכיוון הגאון שליט"א יותר מן הכתוב, ראה למשל בעמ' לו שמובא בחו"ש חידוש הכס"מ המפורסם דהטובל במקוה נטהר עם עלייתו מהמקוה, ומובאת תמיהת הדבר אברהם דא"כ כשמטביל כלי ומעלהו דרך פיו לא נטהר עד שייצא, וממילא מטמא המים שבתוכו וחוזרים ומטמאים אותו. ומובאת נפ"מ נוספת (אם עלה אחר השקיעה), ומסיק דעכ"פ אם מחזיק את הכלי בחוזק כשהוא בתוך המקוה עד שנעשה חציצה זה עצמו חשיב הוצאה מן המים. ע"כ. וכאן הבן שואל, השתא דאתינן להכי דכל ביטול מצב הטבילה חשיב הוצאה מהמים (וכמו שכבר כתבו הרבה אחרונים בדעת הכס"מ), הרי ג"כ לעניין הוצאת פי הכלי, כל שנתבטל ממנו שם תוך המים הרי זה טהור והמים שבו טהורין. ויש לומר דזו גופא כוונת הגר"נ, לתרץ גם קושיית הדבר אברהם, אלא שלא נתבאר הדבר בפירוש בספר.

יא. ולעיתים נראה שמחמת צורת הכתיבה 'כמין ימא לטיגני' מדברי הגר"נ שבעל פה - אין הדברים ערוכים כדבעי, ויש בהם כדמות סתירות או כפילויות. כך בשעה"צ (אות סז עמ' כט-ל) מובאת דעת הבה"ל סי' שכג "דאיסור השתמשות בכלי שאינו טבול הוא רק איסור דרבנן", ונדון בארוכה שבפמ"ג לא נראה כן (ויש לציין דבישועות יעקב סובר ג"כ כהבה"ל). ובהמשך נכתב: "ועכ"פ לא כמו שיש רוצים לומר שמדאורייתא זה רק מצוה בעלמא להטביל הכלים ובינתיים עד שמטביל אפשר לאכול מהם בלא טבילה, דזה אינו". ואינו מובן, הלא הן הן דברי הבה"ל, שמדאורייתא אין איסור שימוש! ואולי תיבת "דאורייתא" ט"ס, והכוונה שגם אם הפמ"ג חולק על הבה"ל עכ"פ ודאי לא כמו הסוברים שמותר להשתמש עראי לכתחילה או אפילו בשעת הדחק. אבל אם כך דין זה כבר מבואר להדיא ברמ"א סע' ח, ולא צריך היה לאומרו מסברא.

יב. כיוצא בו דברים הנראים סותרים באו בעמ' לג, שם נכתב בחו"ש: אם בא למקום שספק אם הטבילו את הכלים, י"ל דהוי ספק דאורייתא ואסור להשתמש בהם, ואף

4 גם במקרה הפוך אין הדבר פשוט לחו"ש, ובעמ' מו מביא ראייה שאם הנכרי השתמש במספריים לחיתוך בד והישראל הקונה קנה על דעת לחתוך ירקות חייב, ומביא ראייה מהקונה כלים העומדים אצל הגוי למכירה, והרי הם כלי סחורה ופטורים אצל הגוי. ואמנם את הראיה איכא למידחי, דפטור כלי סחורה אינו משום שאינם כלי סעודה אלא מפני שאינו סועד בהם, וברגע שיסעוד בהם יתחייבו, ומהיכי תיתי שייפטר. אבל מסברא לא מובן מה הס"ד שייפטר מחמת שימוש הגוי, דמה איכפת לי מה עשה הגוי, וגם לא איכפת לי על דעת מה קנה הישראל, כל שרוצה לקחת כלי ולהשתמש בו לסעודה חייב לטבול. אפילו אם אצל הישראל עצמו שהה זמן רב רק לחתוך בו בד, והחליט להתחיל לחתוך בו ירקות, פשוט דצריך לטבול.

לביה"ל דאיסור השתמשות דרבנן, מ"מ איכא חזקת חיוב. ובקטע הבא: בכלי זכוכית קיל יותר דהוי דרבנן, אמנם אם היו כלי ודאי של גוי איכא חזקת חיוב וצריך להטבילו. ויש לעמוד על המחקר, תנא היכי קאי, אם מדובר בכלים שהם חייבים וספק אם נטבלו, כמשמעות הלשון "ספק אם הטבילו את הכלים", וכמו שכתוב בקטע הראשון דאיכא חזקת חיוב, א"כ מדוע בסיפא בא החילוק דבכלי זכוכית יש להקל ואם היו ודאי של גוי איכא חזקת חיוב, והלא מעיקרא מיירי בהכי. ואולי יש להעלות על הדעת שהכוונה בקטע הראשון בסתם כלים שלא ידוע אם הטבילום, ונחשב ספק אחד מ"מ, ואעפ"כ גם לבה"ל דאיסור השתמשות דרבנן, מכיון שחיוב טבילה הוא דאורייתא וצריך להחמיר, נחשב חזקת חיוב לגבי איסור אכילה דרבנן:

ג. וכן בעמ' מ מחדש בסתמא שמספריים שקוטפים איתם את הפרי צריכות טבילה, ואף שאין נוגעות באוכל - הגבעול הוא חלק ממנו, וחשיב מתעסק עם האוכל. (ולכאורה דין זה מחודש, ואינו דומה לנייר אלומיניום שעניינו להחזיק את האוכל עצמו, אבל המזמרה עניינה קטיפת וחיתוך הגבעול וכלל לא התעסקות עם האוכל עצמו. וקשה לדון כאן דין ידות כמו בטומאה). ונראה סותר למש"כ באותו עמוד שפותחן קופסאות אין צריך טבילה כיון שמשמש לכלי ולא לסעודה, והרי הפותחן בדרך כלל נוגע באוכל שבתוך הקופסא, אלא שעניינו הוא לפתוח את הכלי ולא להכין את האוכל, וה"נ כשחותך את הגבעול הוא כפותח כלי. ויש לחלק, וצ"ע.

יד. בעמ' מז מובא "וכתב ע"ז הש"ך וכתב האו"ה... וצ"ע בדבריו וכי בעי כוונה... וצ"ל... דקודם לכן אגלויי מילתא...", ומבאר דברי האו"ה התמוהין שהובאו בש"ך ממה שתמה עליהם החכמת אדם. וראה זה פלא, בעמ' מח חוזרים הדברים בצורה קצת אחרת: "עיינין בש"ך בשם האו"ה... וצ"ל דהביאור הוא דאגלויי מילתא...", חוזר על אותו הביאור בדעת הש"ך. אלא שכאן לא הובאה תמיהת החכמ"א, ולעומת זאת בא ביאור שצריך תיקון (נכתב שם "ועל כרחך באמת פליג הפר"ח", ואולי צ"ל "ועל כן באמת פליג הפר"ח").

טו. סתירה במילתא דעבידא לאגלויי מצאנו בעמ' ס בו נכתב שמדף של מקרר פטור מטבילה, "ולא דמי לחביות יין המובא ברעק"א בסעיף א' (המובא לעיל עמ' כד) דלפעמים מביאים אותם לסעודה". והרי בעמ' כד שם נכתב שלא היו מביאים אותן לסעודה, וכך ברור מתוך הנדון דרעק"א שהחביות גדולות ואי אפשר להכניסן למקוה, וברור שהיו עשויות לנחת (ואולי הכוונה שלפעמים עומדות בקירוב למקום סעודה ומסתפקים מהן ע"י ברז או שאיבה).

טז. ושוב אנו מוצאים דברים שאינם כתובים בצורה ברורה, ואין הקורא יודע היכי קאי. בנדון השתלת אבר מן החי בכהן שנקטעה ידו וכד', מובא בחו"ש עמ' קא דאסור לו לכאורה להיות באותו אוהל עם האבר דמטמא באוהל, ואם אין עליו בשר כראוי

עכ"פ אסור לחברו משום טומאת מגע, והעולם נוהגים היתר, ואם היה אפשר היה מקום להוריד ע"י שפשוף חלק מהאבר, ואבר שאינו שלם אינו מטמא. ע"כ. לא נתפרש בסיפא שפשוף בשר או שפשוף עצם, וגם האמור לעיל "אין עליו בשר כראוי" צ"ב, שהדין של אין עליו בשר הוא כשאין הבשר יכול להעלות ארוכה (כמבואר בכלים א, ה ובר"מ טו"מ ג, ב), אבל אבר זה ששותלן אותו הלא מעלה ארוכה גם בבשרו. וכן מש"כ שהוא טומאת מגע, לכאורה הוא מגע בית הסתרים כדקיי"ל לגבי חיתוך (ועי' חזו"א כלים לא, א).

יז. שתירה באופן הרצאת הדברים אנו מוצאים גם בדין אוכלין תחת המיטה (עמ' פא). מתחילה נכתב דלמעשה אוכלין שתחת המיטה אין נאסרים באכילה כמבואר באחרונים (לעיל הובא רע"א בשם שבו"י. ויש להוסיף שכ"כ גם יד אפרים ובינת אדם אות סג), ובהמשך איתא "עגלת תינוק כשאינו ישן שם יש לדון אם היא בכלל מיטה, ובדיעבד עכ"פ כשאינו ישן אין איסור לאכול מזה". ואינו מובן, הלא בדיעבד מותר גם במיטה גמורה ובישן. ואולי כוונתו שגם החושש למחמירים אינו צריך לחשוש כאן.

יח. ולפעמים נראה הלשון שיגרא דלישנא בעלמא וצריך תיקון, כמו: "ונראה דאף אם נחוש לבישולי מומר וחלב מומר דצריך טבילה" (עמ' כא). המשפט אין לו שום מובן, וגם אם מומר צריך טבילה כששב בתשובה, אין זה הטעם שבישוליו וחלבו אסורים. "לענין הרחקה ד"א מן הקברים בשעה שפורש ממתו אם יכול להיזהר אמאי לא יא הרחקה", (עמ' צט), והכוונה למה לא יתרחק אם יכול (ולא "למה לא יחשב הרחקה" כפי שניתן להבין). בעמ' עה בענין גילוי נכתב בחו"ש שהגר"א במעשה רב אסר גילוי "כנראה ע"פ העניין", והכוונה מן הסתם שאסר על פי עניני סוד (ולא "לפי העניין", דהיינו שזה תלוי בתנאים במציאות, כשיטת הפר"ח דלעיל שתלוי היכן מצוי נחשים).

מקורות הדברים

חוט שני מעתיק תמיד את כל דברי הגמ' ורש"י בלשונם גם באריכות, ולא מתמקד רק במה שמחדש הגר"י בשיעור, כי חלק מהמכוון הוא שהלומד ילמד את הדברים במקורם, ובפרט את הגמ' והראשונים.

יט. אמנם לפעמים חסר בספר המקור, כך בעמ' הראשון של הלכות טבילת כלים (עמ' טו), נכתב שהטעם שציותה התורה להטביל כלים מגוי איתא בירושלמי סוף ע"ז לפי שיצאו מטומאת נכרי ונכנסו לקדושת ישראל, והוסיף בחכמת אדם עג ב דכיון שזה הטעם לכן אם שואל או שוכר מנכרי אינו צריך טבילה. עד כאן חו"ש. אמנם בבבלי ע"ז עה, ב איתא דבשאלין פטור "כמעשה שהיה" (במלחמת מדין). והקורא יכול לחשוב שיש כאן מחלוקת החכמ"א עם הבבלי, אבל האמת שדברי החכמ"א הן הן דברי הירושלמי עצמם: "לפי שיצאו מטומאת הגוי ונכנסו לקדושת ישראל... לא

שנו אלא לוקח אבל שואל מותר⁵. ובאמת למדנו דבר גדול מהחכמ"א, שמעתיק דברי הירושלמי ולא הבבלי (וכבר הראשונים בסוגיא העתיקו דעת הירושלמי, ולא כחולק). שאין הכוונה "כמעשה שהיה" כמו שאמרו בגזרות חז"ל שגזרו רק כמעשה שהיה (כגון סנדל המסומר והובלה בירדן), דזה לא שייך בדין התורה, ו"כמעשה שהיה" אינו טעם החילוק אלא רק סימן ודין שהחיוב הוא רק כמו המעשה של מלחמת מדין, והטעם הוא כמ"ש בירושלמי.

כ. ושוב אנו מוצאים דברים המובאים בשם חכמת אדם, וכבר קדמוהו רבנן: "בחכמת אדם כתב ישראל שמכר כליו לנכרי וחזר ולקח ממנו צריך טבילה" (עמ' כא), והרי אלו הן דברי השו"ע סע' יא, והחכמ"א מוסיף את המשך הדברים שלכן מוטב שלא למכור את הכלים בערב פסח, והקורא יטעה לחשוב שגם הדין הראשון הוא חידוש החכמ"א.

בכלל לגבי ציון המקורות, צריך הקורא לדעת שאין תכונת חוט שני כשאר ספרי הלכות שמביאים דעות האחרונים שקדמו להם. הגר"נ אינו נזקק להביא אלא את הפוסקים העיקריים, ומכריע על פי דבריהם ועל פי הסברא הפשוטה.

כא. וכחזיון הזה מוצאים אנו פעם שלישית בנדון אם הגעלה קודמת לטבילה, מובאים בפנים (עמ' לג) דברי השו"ע, ובחו"ש סביב נכתב: למסקנת ההלכה כתב החכמ"א דטבל קודם הגעלה יחזור ויטבול בלא ברכה, ושבדגמ"ר כתב דבאינו בן יומו יכול לטבול קודם הגעלה, ושכן יש לסמוך למעשה. ע"כ. והנה הפסק להטביל שוב בלא ברכה, אינו מהחכמ"א אלא מהש"ך ס' קכא ס"ק ה, ובאמת עי' פ"ת שם ס"ק ה שהביא חולקים הסוברים שיטביל שוב בברכה. ולכן הוצרך הגר"נ לחכמ"א לסמוך עליו⁶. אבל המעיין בחו"ש לא ידע, ויחשוב שזהו חידוש של החכמ"א ושאינו בו

5 אגב על הטעם הזה שואל חוט שני (עמ' טז) א"כ איך מותר לאכול מכלי סעודה של גויים, ותיקן דהתורה רצתה שיהיו כלי ישראל מקודשים רק כשאוכל בצורה קבועה, וסתם קניה היא קבועה, וכמובן לא חילקו באכילת עראי. אמנם לפי מה שראינו שהירושלמי תולה את היתר השאלה ושכירות עצמו בטעם זה, מובן שאין כאן 'לא פלוג', אלא שאלה מעיקרא ליתא, כי הירושלמי הבין שטעם זה שייך רק בקניה ולא בשאלה, ושאינו הסיבה שאין לאכול בכלי נכרי, והרי מותר לאכול בכלי השייך לנכרי כל ימיו ואין בזה שום איסור אפילו לכתחילה (כשאינו מערים, אלא כשעובד למשל במקום של נכרים ושותה שם בכלים שלהם תדיר), אלא רק הקניה וההכנסה לרשות ישראל היא המחייבת טבילה, ומכאן זה היה פשוט לירושלמי שבשאלה זה לא שייך.

6 בכלל נראה שהרבה פעמים נצמד חו"ש לחכמ"א, וע"ע למשל בעמ' לו שמביא מחכמ"א "ואם לחלח ידיו תחילה במי מקוה אין לחוש", דמשמע שאם לחלח ידיו במים שאובין יש לחוש, והוא כסתימת החכמ"א כלשון השו"ע, ואילו הלחם חמודות סוף נדה אות צז כתב שאין צריך מי מקוה, שהרי המים משיקין זה לזה ונטהרין, וגם הגר"א ס"ק ז לא ברור לו הדבר. בעמ' מ מביא בשם חכמ"א שנסתפק אם ריחיים של קפה צריכין טבילה, ולא הביא שרע"א בהגהה לשו"ע כתב שתלוי בפלוגתת ש"ך וט"ז בענין ברזלים שמתקנים בהם המצות, דלט"ז חייב ולש"ך פטור, ושביד אפרים

חולק, ולא היא. וגם מה שכתב שיש לסמוך על הדגמ"ר, לא ידע הקורא מדוע הוצרך הדגמ"ר להסכמה זו, והאמת היא שבמקור מים חיים ובישועות יעקב ובשערי דעה ר"ס קכא חולקים על דבריו. והקורא לא ידע כל זאת.

כב. ולפעמים גם אם פשוט הדבר בספרי האחרונים, יכול הגר"נ לומר רק שאינו מוכרע וצ"ע. כך למשל בעמ' פא שכתב דצ"ע אם תחת המיטה היינו דוקא בזמן שינה, ובשעה"צ מובא שרע"א כתב עי' תו"ח שבועות ט, ב, ובתו"ח שם כתב דרך בשעת שינה. אבל אין חו"ש פוסק כן, ולא רואה בעובדה שמבואר הדבר באחד מספרי אחרונים שיש בזה הכרעה (התו"ח שם מבאר את הרעיון דרך אגדה ולא כותב למעשה, אמנם מצד שני הסברא היא כוונתה, וחיידוש הוא לומר שיש רוח רעה תחת המיטה בלי שינה מעצם העובדה שיש שם מיטה. ונפ"מ גם לקולא, דאם העניין הוא במיטה א"כ אוכלין שנמצאים מתחת לאדם הישן שלא במיטה אין בכך קפיידא. ובהמשך מחמיר חו"ש בשינה גרידא כגון בתא המטען של אוטובוס, דטעם הקולא רק משום שהוא כמו שתי קומות, אבל באותו עמוד שוב כותב שלכאורה דוקא מיטה אבל אם ישן על האוכלין עצמן לית לן בה, והוא להקל, בניגוד להת"ח הנ"ל).

סתם שצריכין טבילה. בעמ' מב מביא את דעת החכמ"א עג י בכלי של עץ שקבוע ביתדות ברזל ובלא היתדות א"א להשתמש בו והם מבפנים שצריך טבילה (ובאמת הוא מבואר בשו"ע סע' ו וסע' ז ובש"ך ס"ק יב). וכותב חו"ש שמבואר דכלי המחובר משני חלקים חלק אחד מחומר החייב בטבילה וחלק שני מחומר הפטור, אם א"א להשתמש בחלק אחד לעצמו הרי שני חלקים אלו טעונים טבילה, ואם החלק מחומר הפטור אינו אלא כלי קיבול (כגון מדוכה), אין צריך לטבולו. נראה שהבין הגר"נ שכלי המורכב משני חלקים שחייב לטבולו אין הכוונה שיטבול הכלי כמות שהוא כי יש בו חלק מתכת, אלא שגם החלק שעשוי מעץ גם כשהוא לעצמו אם הפרידם צריך טבילה. ובפשטות אין זו כלל כוונת החכמ"א שיהיה חייב טבילה עצמאי על חלק שלא מחובר לשום דבר ועשוי מחומר הפטור, ולא נאמר אלא שכלי שיש בו יתדות שהם מעמיד חייב כולו בטבילה ויש על הכלי מעץ שם כלי שמועמד ע"י מתכת וטובלים אותם יחדיו, אבל אם פרקו את היתדות וטבולן מה הטעם לטבול את העץ לבדו? ואם נחדש שצריכים שיהיה הכלי בעינו, העץ והיתדות יחדיו, עדיין לא מובן מהיכי תיתי לטבול את העץ לעצמו. שהוצרך לפטור רק אם הוא כלי קיבול, דמשמע שאם הוא חלק נצרך, כגון קומקום פלסטיק וגוף חימום מתכת, והפרידם (את"ל שאין גוף החימום מתבטל מתורת כלי ע"י הפרדה - עי' חו"ש עמ' נה שיכול להטביל איברים בטבילת כלים), יטבול כל אחד לעצמו. ובאמת בשעה"צ ס"ק קלט שואל מדוע בבלנדר יד או מקצף, שמרכיבים בסופו סכינים או אביזרי מתכת שונים, מדוע לא צריך לטבול את כולו מדין ידות הכלים. הרי הבין שדין ידות הכלים הוא שגם אם היד מתפרקת ועשויה מחומר הפטור צריך לטבול אותה בפני עצמה. ולא ידענא מנא ליה חידוש גדול זה, ובפשטות דין ידות הכלים הוא כיד המחוברת שטפלה ובלטה לו וחל עליה דין טבילה. ובעמ' נד מובא הפמ"ג שצ"ע להקל בטבילת קטן בכלי זכוכית, דיש לו חזקת איסור. וכן פוסק חו"ש להחמיר. ולא הובא שהחכמ"א עג כא מיקל בזכוכית לצורך שבת (ורע"א כתב כפמ"ג). ובעמ' לט מובא דבביאור הגר"א כתב דליתא לדברי הש"ך וכו', ונפ"מ בין הש"ך לבין הגר"א היא בנפה שמנפים בה את הקמה. ויש לציין שבפר"ח ס"ק יד סובר ג"כ כדברי הגר"א. ומעניין שכאן הושמט החכמ"א עג ט הסובר כש"ך.

כג. אמנם מן הראוי היה לכל הפחות כשמזכירים דברי אחרונים לציין מי המה, או איה מקום כבודם. כך למשל בעמ' כ נכתב "כלי ששייך לישראל ולגוי בשותפות ואח"כ קנה ישראל את חלק הכלי מן הגוי, רוב הפוסקים נקטו דהכלי צריך טבילה בברכה, עיי"ש" - ואם אין הקורא יודע מי המה רוב הפוסקים איך יעיין שם? והכוונה לש"ך ס"ק כו⁷.

ועוד הרבה מקומות שמצויינים דברים בסתמא וחסרים מקורות:

כד. בעמ' כא כאשר נכתב שכשמוכר כלי חמץ לנכרי וחוזר וקונה ממנו "לא יברך על הטבילה כמ"ש האחרונים". הנה בחכמ"א ובפ"ת לא מוזכר שלא יברך, והשו"ע סע' יא סותם שאם מכר לנכרי וקנאו ממנו "צריך טבילה", ובלשון החזו"א המובא בשעה"צ לז' "כלים שנמכרו לנכרי ערב פסח צריכים טבילה אחר הפסח" לא נראה שהוא מספק, ואולי משום שאינו סומך על מכירת חמץ, וצריך עיון מי המה האחרונים. כה. בעמ' מז מובאת דעת הש"ך ס"ק כ בהוסיף מעות לגוי על המשכון שיטבול שוב, ושהחכמ"א השיג עליו, וחו"ש מיישב דברי הש"ך ופוסק כוותיה. ולא הזכיר שהישועות יעקב ס"ק ג ג"כ כתב כש"ך, ואילו הפר"ח ס"ק כח כתב כחכמ"א (ודין זה מוזכר שוב ושם נרמזו דברי הפר"ח, עי' לעיל).

כו. בעמ' מט מוזכר שהט"ז ורמ"א ועוד אחרונים נקטו ששותפות נכרי לא מחייבת טבילה בברכה, ולכן לא יברך, ולא נתפרש מי המה האחרונים (והם הפר"ח כאן, וחכמ"א עג ו, ובכנה"ג כתב דלכתחילה יטבול משמע ג"כ בלא ברכה, אבל הבית מאיר סובר כהגר"א דצריך לברך).

כז. בעמ' עט מובא החת"ס בעניין בשר ודגים (ומובא שוב בהמשך בלא התייחסות להבאה הקודמת) ולא מוזכר מקום כבודו (והוא בתשובות בחלק יו"ד סי' קא, ובכלל לא הובאו בחו"ש החולקים עליו וסברי דאינו דבר שבמנין, הלא המה הב"ש סי'

7 בהמשך נכתב: "מפעל המייצר כלים... של ישראל ויש לגוי מניות... אף שהגר"א כ"ח נקט בפשיטות ששותפות עכו"ם מחייב טבילה בברכה, מ"מ מהט"ז ואף מהרמ"א ועוד אחרונים מבואר שנקטו שלא לברך בשותפות, ועל כן יש לטבול בלא ברכה". והדברים נראים מרפסי איגרו, אין שום מחלוקת בין הגר"א כ"ח ובין הרמ"א סע' יא, הרמ"א והט"ז בסע' יא הוא כאשר הכלי משותף ומשתמש בו במצב זה, ועל זה פוסק הרמ"א והפר"ח והחכמ"א עג ו וש"ך כו' שאין דין טבילה, כי גם אחר שיטבול יישאר חצי ברשות גוי וא"כ לא הועיל כלום. ובנדון זה ודאי יכול לסמוך על הרמ"א רוב הפוסקים שלא לטבולו כלל, ויכול להשתמש בו, וגם לא צריך לטבולו בלי ברכה. ואילו בנדון חו"ש, שהכלי היה משותף לנכרי ולישראל, וקנה ממנו, הרי קנה חצי הכלי, ובזה ודאי לכו"ע צריך לטבול ולברך כמ"ש הגר"א כ"ח, דהשתא אין שותפות, וחצי מן הכלי בא מרשות נכרי לרשות ישראל (והרי אין הנדון כשיודעים שחלק הנכרי הוא קטן וכד' אלא שהוא רובא). ואולי כוונת הגר"נ במקור היה לדקדק מדברי הרמ"א סע' י שעליהם תמה הגר"א ס"ק כ"ח, ושיהיה מוכח שכוונת הרמ"א לא כן אלא דאף קונה מן השותפות פטור. וצע"ג.

לה ע"פ הרמב"ם, יד יהודה יו"ד סע' ע סע' י, מג"א סע' קעג ס"ק א בלשון 'אפשר', ומועתק במ"ב).

כח. בעמ' צא נכתב דיש להסתפק בטפח על טפח מרובע אם מצטרף, ושרמב"ם איתא שאינו מצטרף בכדי לרבע. כן מבואר בר"ש אהלות יב, ז. ובתויו"ט כלים ט, ז נראה שהבין לא כן, אבל ודאי הכוונה כמ"ש הראשונים. וכ"כ הון עשיר כלים שם להשיג על תויו"ט.

כט. בעמ' צג בנדון שער העיר שסוף המת לצאת, שהרמ"א מביא שיש מחמירין ושבמקום שלא נהגו המיקל לא הפסיד, איתא בחו"ש "אין שייך כאן מנהג, וכיון דדעת הרמ"א לעיקר להקל והגר"א פסק בפשיטות להתיר, יש לנקוט כן", אולי הכוונה שאין שייך מנהג משום שאינו מצוי שער העיר (מלבד בירושלים ובאיזה ערים ישנות באירופה), ומ"מ יש להוסיף שכן הסכימו להקת אחרונים הלא המה הלבוש והדגמ"ר והחכ"צ ס' קג והחכמ"א וחדרי דעה.

ל. ולפעמים ע"י הרחבת המקורות תהיה נפ"מ להלכה ולהרחבת הדברים, וחור"ש סותם ומהלך כדרכו. כך למשל בעמ' נא "בהך דינא דידות הכלים שעתיד לקוצצן איתא שמקום החיבור דינו כבית הסתרים". והיכן איתא? הוא בר"ש כלים פ"י. אבל האו"ז ס' שסה אזיל בדרכא אחרינא, וגם החזו"א מקואות קמא י, א נטה מדברי הר"ש. (ולעיקר קושיית חו"ש למה לא בעי ביאת מים, כבר כתב הר"ש דבבית הסתרים דכלים לא בעינן ראוי לביאת מים⁸). ומה שלמד מזה חו"ש שאם עמד על הקרקע קודם שמלאו המקוה ואח"כ מלאוה מקרי חוץ למקוה ולא סתם חציצה (לכאורה הוצרך לזה כדי שלא יהיו מים מקדמים, אבל הוא הדין נכנס למקוה והצמיד רגליו בכח עד שאין מים בין רגלו לקרקע), כבר כתב כן החזו"א מקואות קמא י, א, אלא דברמ"א ס' רא נראה לא כן, דטיט פוסל מדרבנן, דהיינו מדין חציצת מיעוט, וכן נראה באו"ז שם, וכן מבואר הדבר בקושיית התוס' רשב"א ור"ן דתמהו על ידות שהוא מיעוט המקפיד, ולא שאלו כלל שהוא חוץ למקוה. וכן מבואר ברמב"ם פ"ג הל' כה.

ספרי אחרונים מלבד הפוסקים המפורסמים כמעט לא מוזכרים, כדרכם של תלמידי החזו"א. אמנם בעמ' סז מובא ספר אגרות משה, והוא חידוש (וראה בסוף חוט שני לריבית "יש לתמוה תמיהה רבתי למי שרצה להתיר הלואה ברבית לחברות או בנקים בע"מ" וכו', וכנראה הכוונה לאגרות משה יו"ד ס' סג. ובקובץ תשובות

8 יש בזה גם נפ"מ לכתוב בחו"ש עמ' נד דהמטביל מיחם, ולא נכנסו מים בתוך הברז כי היה מלא אויר, לא עלתה לו טבילה. ולכאורה מקום סגירת הברז הוא בית הסתרים, כי כל שפעמים מגולה פעמים מכוסה הוא בה"ס, ולהר"ש גם לא בעינן ראוי לביאת מים, דהיינו שלא איכפת לן שיהיה הברז סגור. וצ"ע.

ח"ג סי' קכד כתב שהסומך על האגרות משה בזה יש לו על מי לסמוך). אך כאן דברי האגרות משה לחומרא הם.

לא. אמנם לעתים נראה חסרון של דברי ראשונים ג"כ, כך בנדון אם צריך להטביל שולחן, מובא בחו"ש עמ' כה דהתוס' שבת טו, ב הוכיחו שאין הנדון במתני' דמקואות פ"ט לגבי טבילת כלי נכרים, מדהצריכו טבילה בשולחן וטבלא ודרגש, ופי' המהר"ם דהנהו אינן כלי סעודה. ע"כ. אמנם בתורא"ש שבת שם כתב להדיא להיפך, דהנהו עשויים מעץ ואין דין טבילה בכלי עץ, הרי מצריך טבילת כלים בשולחן.

בירור המציאות

בעניינים כאלו של טבילת כלים, דגים וכו' ברור שצריכים לעסוק בבירור המציאות והאופנים המדוברים, ולפעמים היה מקום לכאורה להוסיף עוד בחו"ש בעניינים אלו. לב. בעמ' לב כתב חו"ש דקופסת שימורים נוצרת ע"י הפותח, כנפסק בחזו"א שבת, ותמוה א"כ איך הובא בשמו בספר טבילת כלים שצריכים לרוקן ולטבול, הלא ישראל יוצרו בפתחתו? וכתב שאולי מדובר בקופסאות שמוקפות בסרט מתכת, ולא נוצרות ע"י הפתיחה. אך כמדומה שהמצאה זו חדשה, היא ולא הייתה קיימת בזמן החזו"א.

לג. כמו כן בעמ' עח נכתב: בצל ירוק שיש בו עלין ירוקין אם השערות שבראשו חתוכות יש בו משום בצל קלוף. אבל אין הדרך לאכול בצל ירוק עצמו ואין נאכלין אלא העלים. ולכאורה נראה שהמנהג לאכול גם את הבצל של הבצל הירוק. (עוד כתב שם שיש מקום לומר שכל הירקות החריפין יהיה בהם גם דין שאם יהיו בלילה הוו סכנה, וצ"ב מהיכי תיתי לחדש בענייני רו"ר).

לד. כמו כן מובא בעמ' סז שהגאון ר' דוד שמידל מסר שהחזו"א אמר לו שאנשים חושבים שבשביל להיכשל במאכלות אסורות צריך לקחת אוטו וליפו ושם אולי אפשר למצוא מאכלות אסורות, תדע שאפשר להיכנס כאן בבני ברק ולקנות מאכלות אסורות דאורייתא כמו 'אפעקל פילה' [חבילת דג פילה]. אך מן הראוי לציין שבימי החזו"א בב"ב אמנם היו גם חרדים, אבל הם היו מיעוט.

לה. יש שהגר"נ מביא ביאור חדש ע"פ בירור המציאות. בעמ' מ מחדש הגר"נ דפלוגתת הפר"ח עם הש"ך וט"ז האם יש לטבול מספריים שחותכים בהם ירק (שהובאה בכל האחרונים כמחלוקת) עניינה היא דמר כי אתריה ומר כי אתריה ולא פליגי, שבא"י נוהגים לאכול ירק חי, ובאירופה לא נהגו כן. והקורא יתמה, הלא הפר"ח בא לקיים דברי הב"ח שהיה באירופה, וטעמו שלמד מאיסור חבלה! ואולי יליץ שאין חו"ש כאן אלא כמשים שלום, ובאמת המעיין בפר"ח יראה שהוא כדביאר

החוט שני, שכ"כ היה פשוט לו שבמספרים אלו חותכים המוכן לאכילה, עד שאינו מבין את הב"ח וש"ך למה הוצרכו לדון בראיה מחבלה, ולא אסיק אדעתיה שיש ירק שאינו נאכל חי הנחתך במספרים.⁹

לו. ברוח הגר"א והחזו"א לתפוס דברי הגמרא כפשוטם, תופס חו"ש את האמור "לא תעקר ככא" כדין גמור, שאסור לעקור שן, ואינו מזכיר כלל חילוק בין זמנם לזמננו. לימינו הוא מוצא היתר אחר (עמ' פג): "נראה דאין כל השיניים מקרי ככא, ויתכן שככא הם השיניים הטוחנות", וסומך על ר"ח שכתב דעקירת הטוחנות מכחיש ראות העין, ובמקום שיש כאבים יש לצדד יותר להתיר לעקור השן, ע"כ. (ובאמת באו"ה נט, יח כתב ג"כ כעין דברי ר"ח דיש שיניים שהעיניים תלויות בהן). והנה לפי מצב הרפואה בזמננו ברור שעקירת השן אינה עושה נזק אלא רק תיקון במקום שיש צורך לעקור, וגם עבור יישור שיניים שהוא לנוי בעלמא לפעמים עוקרים שיניים מכיון שאין בזה שום נזק וסכנה לפי תנאי הרפואה שלנו. וצ"ע אם יש להחמיר בזה, ולא נהגו חומרא בזה. ופשטות דעת רש"י ורשב"ם דכל השיניים אסורות בעקירה (וכ"כ בלקט יושר עמ' טו), ולהקל מחמת דברי ר"ח ג"כ צ"ע שבזמננו אין זה גורם להיחלשות הראות (והסטייפלר החמיר בזה כנודע, אבל במקרה שהיו חייבים לעקור עקר, ואמר דשן רקובה אינה שן, והוא ג"כ ע"פ אותה שיטה דהאמור במפורש בגמ' אינו יכול להיבטל). אמנם תמוה שלא הובאו כלל דברי הרמ"א באו"ח סי' שכח בשם הב"י מאו"ה וארחות חיים דהחושש בשינו בשבת אומר לנכרי להוציאה, ושהט"ז שם נחלק ע"ז, והמ"ב פוסק כשאר אחרונים לקיים דברי רמ"א (ושנפ"מ בהא דלא תעקר ככא הוא שאסור לישראל עצמו בשבת כי אין העקירה רפואה ידועה, אבל לאסור העקירה עצמה לא ס"ד. ובזמננו אין העקירה סכנה כלל, אלא שמ"מ אין להתירה, כי אין היא פקו"נ, שהרי בדרך כלל יש רפואות לדלקת וזיהום ולכל הסכנות שהיו ממנה בעבר).

9 אמנם לענ"ד אין הענין תלוי במנהג הארצות, שהרי הב"ח וש"ך וט"ז לא כתבו כלל שחותכין עמהם ירקות שצרכין בישול, ואפילו אם נאמר שהוא פשוט מתוך המנהג, הרי לא פירשו טעמם כלל ומעיקרא התייחסו ל"חותכים ירק" כדבר שאינו קשור לאכילה, והרי א"א לעשות כלל שלא אכלו באירופה ירקות חיים, ומן הסתם אותם ירקות שמתבשלים במרק כגון פטרוזיליה כוסברה וכדו' היו מתבשלים גם בא"י במרק, אבל שאר ירקות כמו סוגי המלפפונים שהיו להם, פלפלים, וכדו' נאכלים חיים גם באירופה, ומהיכי תיתי לגזור כלל גדול בתורה. וגם באמת אין צריך מספרים לחתוך ירק אלא רובם ככולם ע"י סכין נחתכים. הלכך נלע"ד דמספרים שחותכים ירק הם המספרים שקוטפים איתם את הירקות, ופשיטא להו לרבנן ש"ך וט"ז דאין זה כלי אוכל ולא סעודה שהרי חותכים רק את הגבעול, אבל הגר"נ אינו יכול לפרש כן כי פשיטא ליה דגם קטיפה הוא אוכל, לשיטתו בעמ' כג.

תורת החזו"א

למרות הניגוד בין ספר חזו"א לבין שיטת הרצאת הדברים של הגר"נ, רוח החזו"א חופפת על החיבור: בתחילת הספר כדרך החזו"א ותלמידיו מובאים מאמרי חז"ל בשבח מעלת ת"ת. נושא זה נראה פשוט, שהרי ידוע שת"ת כנגד כולם, ומ"מ תמיד נמצא איזה מאמר מעניין להוציא ממנו עוד חידוד של מעלת התורה על פני דברים אחרים.

בין הדברים נכתב: "נשאל רבינו מה נקרא תלמיד חכם בזמננו, השיב ואמר ת"ח הוא אדם כזה שאפשר להגיד עליו בודאות כשהוא נכשל בעברה בוודאי עשה תשובה" (עמ' 12). ההדגשה "בזמננו" היא כנראה לאור דברי מהרי"ל המפורסמים שאין בזמננו דין ת"ח (לעניין קנס למבייש ת"ח), וסמך הגר"נ על האמור בברכות יט, א, אם ראית תלמיד חכם שעבר עברה ביום ודאי עשה תשובה בלילה. אמנם עדיין הדבר צ"ע לעניין איזה מדיני ת"ח השונים נאמר (העורך מקשר את המעשה לכתוב בגוף הספר על ת"ח שאינו צריך לחוש לסכנה, כגון רנב"י, ולא נתפרש אם על זה קאי גם אמירתו של הגר"נ). ומעניין שהחזו"א באיגרת הגדיר ת"ח שראוי לישא בת כהן "זה הירא מדינא דגמרא", וכנראה מובן שלעניין בת כהן אין צריך אלא שיהיה ההיפך מע"ה, והנושא שבגוף הספר הוא הגדרת ת"ח שדבוק בתורה כל היום ואינו פוסק מלעסוק בה. אך צ"ע לקשר זאת לעשה תשובה, שזה תלוי ביראת שמים, ונכון גם אם אינו יכול לעסוק כל היום אלא עוסק גם במלאכתו וכד'.

לז. לעניין הלכה, בדברי החזו"א יש רק שני חידושים למעשה בהלכות טבילת כלים, ושניהם מובאים בחו"ש. אם כי יש להעיר, שמהדברים המובאים בספר טבילת כלים בשם החזו"א (ומצוטטים בחו"ש לעניין קופסת שימורים) עולה שלית ליה לחזו"א קולא דמהרי"ל דיסקין שהקונה אוכל בצנצנת או בקבוק מותר לו להשהות לרוקן כל פעם מעט. אבל חו"ש אזיל כמהריל"ד וכהמנהג.

אמנם בכמה מקומות חסר מתורת החזו"א:

לח. ראה לעיל אות ל בדין ידות הכלים שתמהנו על השמטת דעת החזו"א.

לט. בעמ' כ בשעה צ"צ אות ל הובאו דברי הפ"ת סי' קיג שדן בבישולי עכו"ם במומר, ולא הוזכרו דברי החזו"א יו"ד ב, כג שדן בדברי הפ"ת האלו אם סותר לדבריו בסי' קיב. (וכן מן הראוי היה לציין בעיקר הנדון לאבני נזר יו"ד סי' קט שמצריך טבילה בכלי מומר, והחת"ס בהגהות לשו"ע כתב שאין צריך).

מ. בעמ' ל כתב שאסור לאכול בקיוסק או במסעדה לכל הפחות משום לפני עיור, ולא הובא המעשה בחזו"א שהתיר (מעשה זה מצאתיו כתוב רק בספר תשובות והנהגות ח"א סי' שנו: "שמעתי ששאלו לרבינו החזון איש זצללה"ה אם מותר לשתות בקיוסק בלי טבילה, והשיב שאין זה מגדיל עון בעל הקיוסק שעליו החיוב

טבילה שהכלי שלו". ואני שמעתי בשם הגר"ח גריינמן שהורה כן החזו"א במעשה שהיה בילדותו שקנה לו החזו"א גזוז בקיוסק. ואילו בשם הגר"ק שמעתי שהחזו"א החמיר בזה). ואם משום לפני עיור יש לומר דאם השותה אינו עובר הרי גם המוזג אינו עובר, כי אין ההיתר מצד ריקון (שאז הממלא עובר, ויל"ע אם בא למקום שכבר מונח בכלי דלכאורה לא שייך לומר שמכשיל בלפני עיור כאשר המילוי כבר נעשה, ולמש"כ לעיל אין בכוס וצלחת דין 'ריקון' אלא נחשב תמיד 'שימוש'), אלא מצד שאינו מוטל על השותה.

מא. בעמ' לה נכתב שבמקוואות כלים אין מקפידין על העלאת מים דרך שולי הכלי דחשיב נטל סאה ונתן סאה שפסול להראב"ד. ופירש בשעה"צ ס"ק צב משום דפסול נ"ס הוא דרבנן¹⁰, ובאיסור כרת חששו, בעשה לא חששו. ותמוה שלא הובאו דברי החזו"א המפורסמים י"ד קכד על דברי הראב"ד האלו.

מב. בעמ' עח כתב שזריקת הציפורניים בבית הכסא היא קבורה. אמנם בחזו"א הלכות פסח השיג על המ"ב שכתב לזרוק את החמץ שנמצא ביו"ט בבית הכסא, דאינו אלא פוסלו מאכילת כלב ולא מקיים תשבתו, ואם היה חשיב כקבורה כשא"א להגיע אליו ומתפרק, היה ג"כ נחשב השבתה לרבנן. (ומ"מ מסיק בחו"ש שראוי לשורפן, ולכאורה טעם השורפן חסיד משום דבקבורה יכולין להתגלות, אבל בבית הכסא לא שייך והוי חסיד ג"כ). [החזו"א מן הסתם מדבר גם על בתי כסא שלנו, ולא רואה בזה אפילו השבתה, והחוש"ש רואה בזה לפחות קבורה].

מג. בעמ' צב מובאת פלוגתת הש"ך ונקוה"כ יו"ד סי' שעא אם ציר ברזל מחובר לקרקע והשתא אינו מקבל טומאה, דלהט"ז אינו חוצץ ולהש"ך חוצץ, וכתב דלמעשה מקובל כהש"ך¹¹. ותמוה שלא הביא דהחזו"א מאריך לסתור דברי הש"ך, וכותב דבעיקר הנדון בנסמך על כלי טהור העיקר כט"ז, אלא דבצירים העיקר כש"ך משום דהם בטלים לדלת.

מד. בעמ' קב האם מותר לעבור איסור כדי שלא להגיע לסכנת אבר, במקרה שאונסים אותו ובמקרה שרוצה להתרפא באיסור, ולא הובאו דברי החזו"א המוזכרים בחידושים וביאורים ב"ק פד, א: "בנדון קטע ידו של פלוני ואם לאו נהרגך... ממרן זלה"ה שמעתי כי לעולם יש בזה סרך פיקוח נפש". ואמנם אין הכל בקיאין בספר חו"ב.

10 כתב שם שיש הרבה צדדים דשאובין דרבנן ונ"ס ונ"ס דרבנן. ואינו מובן מה הם הצדדים, הלא הוא אותו דין עצמו, דנ"ס ונ"ס דינו כשאובין שפוסל מדרבנן, ואינו דין נפרד.

11 מובא שם גם דרשת פלסטיק שבחלון חוצצת בפני הטומאה. ויש לדון אם יש ברשת חור כפונדיון שהוא גודל מטבע, הדין הוא בפ"ג דאהלות שלא צריכין טפח, והוא בחלון שעשוי לאורה, והשתא יש לדון אם יש חור ברשת בחלון של אורה אם נחשב שממילא עשוי לאורה, כי סו"ס נכנס דרכו האורה לרצון הדר בבית, או שכיון שהחור נעשה מאליו אינו חשיב לאורה.

מה. בעמ' קי סותם חו"ש ש"מותר לקוץ ענפי עץ מאכל, דלא אסרה תורה אלא כשקוצץ עץ ולא ענפים", אמנם החזו"א ערלה א, א פשיטא ליה לא כן, וכתב היאך היא רשאי לקוץ קורות מאילן מאכל, וכתב כמה אופנים לתרץ, וכולהו אליבא דההנחה שלקוצץ ענף אסור משום בל תשחית. (וכן משמע קצת בשו"ע הגר"ז הל' שמירת נפש סי' טו, ובשאלת יעב"ץ ח"א סי' עו. ובמאירי ברכות לו, ב כתב כחו"ש). ובאמת מובאת דעת החזו"א בעמ' קיא כדי לדון בתירוץ דבנוטע לכתחילה לקורות מותר, ולא הוזכר שהחזו"א מיידי אפילו בקוצץ ענפים ולא כל העץ. (וברור שנוטע לקורות אינו קוצץ כל ענף אלא רק ענפים גדולים שמתאימים לקורות).

מו. אבל גם במקום שאינו מוזכר הציטוט מהחזו"א, רוח הדברים היא רוח החזו"א. בפרט בשאלות הלכתיות בהן פשטות הדין היא שצריכים להחמיר, והמציאות היא שמאוד קשה להחמיר, אין הגר"נ נרתע מלכתוב איסור גם אם במציאות כמעט דלא ימצא מי שבאמת יחמיר, וברוח המעשה המובא בפירוט בעמ' ס שלא הסכים להקל בבקבוקים הגדולים שביקב, ובנו מקוה בתוך היקב. וכך פוסק הגר"נ לחייב טבילה במכשירי מיני בר, או לעשות בהם נקב וישראל יתקן (עמ' מד), והרי כמעט ואין מקום שמחמירים בזה.

מז. ומעניין שבנדון ביצה קלופה נוקט הגר"נ להחמיר, ולא מזכיר הרבה היתרים שכתבו האחרונים¹², ולולי דבריהם לא מצינו דינו ורגלינו בבית המדרש, שהרי אבקת שום ואבקת ביצים הם בסיס לתעשיית המזון ומשאיירים אותן זמן רב. והוא כפי רוח החזו"א שלא לקבל היתרים נגד פשטות דינא דגמרא, והאחרונים התירו לפי הצורך. ומעניין שהדבר מפורש באגרות חזו"א שיש להחמיר בזה, והגר"נ לא מצטט מהאגרות אלא שדבריו נובעים מאותה רוח השורה על האגרות. כפי שכל הספר מייצג את רוחו שאינו מסכים לנטות מן הפשטות וממה שמתבאר מפשט הראשונים, ובכך ממשיך ענף זה מתורת החזו"א.

ומתקוות חוט השני הזה יבוא פתח תקוה לחזק עיון ההלכה על מתכונתו, ולקיים דברי התלמוד והראשונים כמשמרות נטועים, ומהם תצא תורה.

12 מלבד קולא אחת, אשר אף היא צריכה בירור, שכתב בעמ' עז מסברא "מסתברא דרק אם רובה קלופה הרי היא בכלל דין זה", ונראה סותר לדין הבא אחריו "ביצה שהקליפה החיצונה שלה סדוקה, אבל הקליפה הדקה אינה סדוקה חשיב ביצה שאינה קלופה", והרי על סדק בודאי לא נחשב רובו קלוף. וגם צריך בירור מה עניין הקליפה הדקה שבודאי לא מועילה להיות אינו קלוף, וא"כ מהיכי תיתי שבחלקה תועיל (ועי' רשב"ץ בנדה וסמ"ק דמשמע שגם קלופים אם הקליפה מונחת עליהם שפיר דמי, וכן מדקדק בדברי יציב או"ח סי' רכז).